

**CARACTERISTICI ALE CÂNTECELOR BĂTRÂNEȘTI
DIN ZONA TIMOCULUI.
CONSIDERAȚII ASUPRA COLECȚIEI LĂUTARULUI
SIMA G. PRUNAREVIĆ. CÂNTECE BĂTRÂNEȘTI DIN TIMOC**

Elena-Ramona POTOROACĂ*, Mirela OCINIC**

Key words: ballads, fiddler, characters, oral cultural, the Romanians from Timoc.

Succintă introducere

Relațiile culturale dintre popoarele balcanice sunt oglindite cel mai fidel în folclor. Cântecul tradițional, jocurile, portul și obiceiurile străvechi ale acestora au trăsături specifice, dar și comune, care au contribuit la o anumită legătură și unitate între națiunile din comunitatea balcanică, mai cu seamă de-a lungul perioadei de dominație otomană.

Cu toate că nu există o lucrare care să îmbrățișeze folclorul tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică, este evident pentru noi astăzi, că unele concordanțe tematice ale folclorului din această zonă își au originea în faptul că aceste națiuni sunt învecinate, iar din timpul ocupației otomane au dus o luptă comună continuă, cea de apărare a propriei identități.

Folcloristul Cristea Sandu Timoc, în lucrarea sa *Cîntece bătrânești și doine* descrie rolul important al Dunării în cadrul comunității balcanice: „Între noi și popoarele din sud, ea n-a fost un obstacol despărțitor, ci ne-a apărut de invaziile popoarelor năvălitoare, iar după o perioadă de așezare în anumite vetre în Balcani, Dunărea a fost martora celor mai dese migrațiuni, de la sud la nord, și de la nord la sud, migrațiuni care au dăinuit până în epoca contemporană. Consecința firească a acestor mișcări de populații s-a răsfrânt în folclor, conturându-se unele elemente comune, care ne unesc și ne leagă sufletește”¹.

Comparativ cu popoarele din Apus, unde cultura scrisă era în continuă creștere și se întâlneau numeroase universități, în Balcani abia se năștea o cultură patriarhală nescrisă, având trăsături comune dar și caracteristice. Aceste aspecte generale ale unor culturi diferite aparțin, mai mult sau mai puțin, tuturor popoarelor balcanice și explică amintitele concordanțe tematice din folclor. Același cercetător, Cristea Sandu Timoc, amintește, în lucrarea mai sus menționată, similitudinile temelor folclorice la popoarele din sudul Dunării, cea mai vizibilă fiind întâlnită în dialectologia muzicală². Trebuie să evidențiem asemănarea dintre doinele românești și cântecele de iubire ale sârbilor, numite „sevdalinke”³.

În lucrarea de față nu ne propunem să facem o analiză paralelă între componentele definițiilor ale culturii populare întâlnite la popoarele din sudul Dunării, dar anumite însemnări pot dovedi constituențele comune care unesc aceste identități.

O analiză a acestor aspecte ar necesita o serie de cercetări care ar implica o documentare riguroasă a diferitelor aspecte tradiționale întâlnite în zone diferite.

Prin acest volum dorim să evidențiem importanța recuperării, în secolul al XXI-lea, a acestor

* Muzeograf CNM ASTRA Sibiu.

**Conf. univ. dr. Universitatea „Lucian Blaga Sibiu”, Facultatea de Litere.

¹ Cristea Sandu Timoc, *Cîntece bătrânești și doine*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 9.

² Nu vom insista asupra acestor aspecte, deoarece autorul face o descriere complexă a principalelor elemente care fac parte din aria folclorului. Amintim doar formele pe care le consideră vizibile în folclorul balcanic: „amacamele” persiene, „peonele” cretane cu metrica greacă, „usulele” turcești, „az – zamanele” arabe, „talele” indiene.

³ Cristea Sandu Timoc, *op. cit.*, p. 9.

elemente identitare, pe care le mai întâlnim încă pe Valea Timocului, și care au devenit subiecte incitante de cercetare pentru specialiști din România, Serbia, Franța, Germania etc., în perioade diferite de timp.

Referințe despre primii culegători de folclor românesc din Serbia

Primul autor care a început seria de cercetări cu privire la folclorul românilor din Serbia, amintit în bibliografia de specialitate a fost omul de cultură sârb Vuk Ștefan Karagici (1787-1864). Pe când era vameș la Cladova (1811-1813) și la Bîrza Palanca, apoi ambasador, a cules poezii de pe valea Dunării și a Timocului, pe care le-a tipărit într-o culegere dăruită lui Gheorghe Asachi (1788-1874), în anul 1823, în semn de prietenie, dar mistuită de flăcări, odată cu Biblioteca Națională din Iași⁴.

Cei care s-au ocupat de repertorierea cântecelor și poeziilor autentice românești în secolul al XIX-lea au fost puținii intelectuali români, dar și sârbi, din mediul rural și urban, care le-au și înmănat cercetătorilor spre a fi publicate. Acest lucru s-a petrecut în anul 1889, când la Paris s-au publicat pentru prima oară poezii populare de la românii timoceni, de Emile Picot, în *Chants populaires des Roumains de Serbie*. Însă acestea nu au fost culese de către cel care s-a îngrijit de apariția volumului, ci de către doi învățători care aparțineau unor familii românești, împreună cu o învățătoare sârboaică. Aceștia „n-au învățat niciodată altă limbă, decât cea sârbească”, zice Emile Picot, referindu-se la culegătorii Gheorghe Dimitrievici și Svetozar Stoiadinovici din orașul Negotin. Materialul adunat din gura poporului i s-a dat scriitorului francez de către ambasadorul Serbiei la Paris, lingvistul sârb Stoian Novacovici, iar cu ajutorul scriitorului Alexandru Odobescu, Emile Picot a reușit să descifreze textele scrise în limba română, cu caractere chirilice și să le traducă în limba franceză⁵. Istoricul sârb M. G. Milicevici a inclus pentru prima oară în opera sa grandioasă *Knezevina Srbija*, un text în limba română – graiul muntenesc, din balada *Pazvan Oglu*⁶.

Interesul pentru folclorul românilor a continuat atât în străinătate, cât și în România. În anul 1896, Gustav Weigand, a publicat monografia *Der Banater Dialekt*, apărută la Leipzig, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig, III (1896), p. 198-332 și separat, în același an, texte din Timoc⁷, mai precis din comuna Techia, iar la începutul secolului al XX-lea și cercetătorii români C. Cosmescu⁸ urmat de Ovid Densusianu, I. A. Candrea și Th. Speranția⁹ au editat importante studii și volume de folclor.

În anul 1913, profesorii români George Giulea și George Vâlsan, împreună cu un grup de studenți, au făcut cercetări în zona Porțile de Fier, cercetări care s-au finalizat cu tipărirea volumului de cântece *De la românii din Serbia*, ce cuprinde „cântece epice din părțile Cladovei (Cljuci sau Cheia), de la românii „dunăriți” sau „mărginiți” din Craina-sîrbască”¹⁰. Emil Petrovici și Ion Pătruț au cules folclor de la românii din Serbia. Primul a publicat *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei*, lucrare care abordează și tratează teme esențiale ale vieții cotidiene, reflectate în folclor, iar Ion Pătruț – *Folclor de la românii din Serbia*, volum care îmbogățește seria aparițiilor care problematizează, consolidează și permanentizează acest subiect, devenit, după cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, unul destul de ignorat.

O contribuție deosebită îi revine lui Cristea Sandu Timoc, român timocean venit de tânăr în România cu dorința de a face cunoscut „în marginile mari ale românismului și glasul fraților săi timoceni”, așa după cum constată Nicolae Cartoian în prefața volumului semnat de acesta

⁴ *Ibidem*, p. 25.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Gustav Weigand a realizat anchete în 14 localități din zona Timocului (11 localități din Serbia și 3 localități din Bulgaria). Materialul adunat în urma acestora a apărut în studiul *Die Rumänischen Dialekte der kleinen Walachei Serbiens und Bulgariens* publicat în nr. 7 al revistei „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache”, Leipzig, 1900, p. 1-92.

⁸ Publică în revista *Convorbiri literare*, anul XXXIII, nr. 9, un număr redus de *Poezii populare din Serbia*.

⁹ Aceștia publică folclor din sudul Cazanelor Dunării, în revista *Graiul nostru*, vol. II, București, 1908.

¹⁰ Cristea Sandu Timoc, *op. cit.*, p. 25.

Poezii populare dela românii din Valea Timocului, apărut în anul 1943 și reeditat în anul 2007. Dorind să facă cunoscută cultura neamului său, Cristea Sandu Timoc a întreprins cercetări în localitățile românești, având drept scop culegerea folclorului de la lăutari renumiți din regiunea Timocului. Al doilea volum semnat de Cristea Sandu Timoc, *Cântece bătrânești și doine*, a apărut în anul 1967. În prefața semnată de Tudor Arghezi se spune: „Pe vestita vale a Timocului sârbesc s-a ivit din cântece și din ghiocei o spiță românească. Flăcăii și fetele ei au graiul de rădăcină al fraților dintre Dunăre și Carpați. Deie-mi-se voie, ca unui cântăreț din scripcă, flaut și buciium, să intru în hora lor, bătându-le pământul cu opincile jucate pe pământul de peste Argeșul și Oltul de baștină veche... Cartea acestor însemnări strânge și mai mult legăturile noastre de suflet și de minte și o considerăm o biruință”¹¹.

Volumul reunește peste 100 de cântece și balade culese de către autor, atât de la lăutari, cât și de la persoane cărora le-au plăcut cântecul autentic și au încercat să-l transmită urmașilor, din diferite localități românești de pe Valea Timocului. Structurat, în principal, în *cântece bătrânești* și *doini*, volumul cuprinde o tipologie precisă a principalelor categorii tematice de cântece: **Cântece bătrânești**: *fantastice, vitejești, haiducești*, despre *păstori și hoțomani, despre curtea feudală, familiale (îndrăgostiții, soții, părinți și copii, frații)*; **Cântece istorice**; **Jurnale – orale**. Doinile formând o secțiune compactă în partea a doua a lucrării. Un alt volum semnat de același autor este *Povești populare românești*, apărut la Editura Minerva în anul 1988 ce conține și basme populare culese de pe Valea Timocului. În anul 1958, regretatul folclorist și muzicolog Nicolae Ursu a publicat *Cântece din Valea Timocului* cu notație muzicală și text¹².

Despre publicațiile care au apărut în Serbia se cunosc foarte puține informații, însă considerăm că acestea trebuie menționate, tocmai pentru a cunoaște fenomenul de recuperare a tot ce este identitar în acest spațiu lipsit de privilegii pentru minorități.

Prima lucrare¹³ ce s-a publicat în limba română, cu caractere chirilice, a apărut în anul 1946 la Zăiceri, capitala județului Timoc, sub titlul *Cîncicătoare partizănească*, ediție îngrijită de către inginerul Iancu lui Moană Siminovici din comuna Podgoraș. A fost tipărită sub formă de broșură, însumând 28 de pagini cu balade populare din timpul luptei de eliberare de sub jugul fascist a locuitorilor din această zonă.

Creații lirice au apărut și în presă, în special în ziarul românesc *Vorba noastră* din orașul Zăiceri, între anii 1945-1948.

Autorii volumelor de folclor menționați au încercat să contureze o imagine cât mai complexă a lumii din care au cules informațiile, aducând completări esențiale în ceea ce privește momentele în care se cântau baladele și doinele. De obicei, cântecul bătrânesc se cânta într-o atmosferă solemnă, la o invitație colectivă: nunți, botezuri, praznice, sărbători, petreceri, iar pentru iubitorii de balade, chiar și cu prilejul înmormântării sau pomenilor. În aceleași ocazii se cântau și frânturelele (drăgostelele) și doinele, cu deosebirea că acestea se executau și fără existența unui cadru solemn. Ele se cântau și în grup, dar și singure, pentru o destindere sufletească¹⁴.

Cântec bătrânesc:

Tri surori la flori

A plecat, plecat
Tri surori la flori
Din vărsat de zori,
De joi diminiață,
Pe roauă, pe cîață,
Cu ceața în spinare,

Nimic n-auza,
Dor cucu cânta.
Ele însăra
Și mi negura,
Cucu tot cânta,
Fete să trăgia,
Verde otrățâl
Sub un păducel.

- Fată, vară-mia,
Cât ie vara flori,
Toate-mi sânt surori;
Iou miros la flori,
Îm trece doru de surori.
A măi mitutia,
Stăncuța, drăguța,
Ia mi să ruga,

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

¹² *Ibidem*.

¹³ Lucrare menționată de Cristea Sandu Timoc în prefața volumului *Cântece bătrânești și doine*.

¹⁴ Cristea Sandu Timoc, *op. cit.*, p. 26.

Cu roaua în picioare.
 Ele când pleca,
 Tărăță că loa,
 Pe drum prisăra
 Și pe potecia
 Să nu rătăciască
 Să să zăboviască.
 În păduri tuna*,
 Flori în culegia;
 Câni că venia,
 Tărățăli lingia,
 Fetili uidia*.
 Verde, de tri mure,
 'Ntr-a niagră pădure,
 Flori în culegia,
 Chite că-m făcia,
 Lega chiticele
 Să le dia la vere.
 Florli culegând
 Ele s-a perdut,
 În păduri umbla,
 Ele tot căta,
 Pin* păduri umbla,
 Nimic n-auza,
 Dor cucu cânta.
 Fete rătăcia,
 Ele me-asculta,
 Or de v-auza
 Vun topor tăind,
 Vun căne alătrând,
 Ciobani urezând,

I da chita pălită;
 Cucu iar cânta
 Și iar să ruga:
 - Aide, Stanco, aide,
 Verde, de tri mure
 'Ntra niagră pădure.
 Stăncuța grăia:
 - Du-te, cuce, du-te
 Tu-n niagra pădure;
 Unde s-auzit
 Și s-a pomenit
 Cucu să se însoare
 Să ia fată mare.

Când să pomenia,
 Ele asculta
 Dor vun cocoș cântând,
 Fete urezând.
 Ele n-auza
 Nici cocoș cântând,
 Nici câni alătrând,
 Da cucu cântând.
 Fete, de vedea,
 De cuc să ruga:
 - Cuculețule,
 Porumbelule,
 Gengășelule,
 Frumușelule,
 Așa să ruga
 A măi măricia, Ilena,
 Cuculețule
 Scoate-ne la țară
 Să-s fiu verișoară.
 Da cucu-m zicia:
 - Ileno, Ileno,
 Cea mândră Ileno
 Cât e vara pere,
 Toate mie vere;
 A măi mijlocia,
 Aia, Ilesandria
 Și ia să ruga:
 - Cuculețule,
 Porumbelule,
 Scoate-ne la țară
 Să-ț fiu sorioară.
 Da cucu grăia:
 - Fată, vară-mia,
 Da tu de mine ai dosit,
 În găleată Ț-am șchiupit,
 Beuș apă din găliată
 Și plecaș însărcinată.
 Sta cucu și măi spunia:
 - Stăncuță, Stăncuță,
 Cucului drăguță,
 Copilu ce voi naște,
 Din numili cuc
 Să-i pui numili golumb.
 Și cucu pleca
 Colia la pădure,
 Mânca fragi și mure.

Din gură zicia:
 - Cuculețule,
 Porumbelule,
 Scoate-ne la lume
 Să-ț fiu soață ție,
 Să șed ieu cu tine
 'Ntra niagră pădure.
 Cucu de auza,
 Din pene bătia,
 Din gură vorbia:
 - Aide*, Stanco, aide,
 Să vă scot la lume
 Să-m fi soață mie.
 Fete de auza,
 Cu cucu-m pleca,
 Cuc din creacă-n creacă,
 Fete pe potiacă.
 Verde, de tri mure,
 Le scoasă la lume.
 Cucu sta grăia:
 - Stanco, soața mea,
 Aide cu mine
 'Ntra niagră pădure.
 Fetili ajungia
 Colia în vale în sat;
 Lăutari cânta,
 Ora zo* juca.
 Ale tri surori
 Zo le împărța flori;
 La fată frumoasă
 I da chita stoloasă;
 La fata urâtă

Cuculețule,
 Du-te, daică*, du-te,
 Du-te în pădure;
 Tu ești păsăria
 Nu ști dragostia.
 Cucu sta grăia:
 - Stanco, vara mea,
 Ieu o să păzăsc
 Calia la fântână
 Și-o să șchiup în gură
 Și-o să pleci tu grea
 Din gurița mea.
 Ora să spărgia,
 Dară Stăncuța
 Acasă să ducia,
 Verde peleniță
 Și lo vedre în cobeliță,
 Foaie verde de sulfina,
 Să dusă la fântână,
 Vedrițăli le umplia,
 Da și cucu asupra
 Și în vedriță șchiupia.
 Stanca loa de bea,
 Da tăbăra cucu cânta,
 Cu cântecu spunia:
 - Stanco, vara mia,
 Amundoi ni-am ogodit*,

Stanca rămânia
 De cuculeț grea.
 Vremia când venia,
 Stanca și năștia
 Născu pui de cuc
 'L boteza golumb,
 Golumb rămânia
 Este ș-acuma
 De să pomenia,
 Soarli merge și apune,
 Da cântecu tot rămâne.

Auzită de la Sima G.
 Prunarević născut în anul
 1888. A prescriat-o copilul
 Dobrivoje Prunarević, născut
 în anul 1926.
 05. octombrie 1963.

Glosar:

aide – haide
 daică – lele
 ogodi – logodi
 pin – prin
 șchiupa - scuipa
 tuna – intra
 uidi – rămâne
 zo - zău

Repertoriul baladelor fiind unul consistent, nu se putea epuiza la o singură petrecere. După relatările lui Cristea Sandu Timoc „sărbătorile durează trei zile, ca și nunțile, și nici în aceste zile un lăutar nu-și poate epuiza repertoriu bogat de cântece bătrânești, care uneori pot ajunge de la patruzeci la optzeci, fiecare având de la 100-200 până la 500-600 de versuri. Sima Prunaru știe peste o sută de balade”¹⁵.

Manuscrisele lui Dobrivoje Prunarević

Volumul *Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima G. Prunarević (1888-1969)* este un omagiu adus lui Sima G. Prunarević¹⁶ și fiului său, dar și tuturor lăutarilor români care au fost promotorii procesului de conservare a valorilor patrimoniului spiritual românesc în spațiul sârbesc, secole de-a rândul.

Cunoscut ca un vestit lăutar din zona Negotinului, Sima Prunarević va transmite generațiilor viitoare cântecele bătrânești cu ajutorul fiului său Dobrivoje, care s-a ocupat de notarea unei părți consistente din vastul său repertoriu, în perioada 1963-1965.

Câteva date despre familia Prunarević ne-au fost oferite de către Nikolina Stamenkovic¹⁷, fiica din a doua căsătorie a lui Dobrivoje. Aceasta ne-a relatat: *Bunicul Sima G. Prunarević s-a născut și*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Anul acesta se împlinesc 123 de ani de la naștere și 42 de ani de la moartea sa.

¹⁷ În română Nicolina Stamenkovic.

a trăit în satul Zlocutea¹⁸. A fost căsătorit cu Floarea și au avut patru copii: Dobrivoje (Dobrivoie), Milan, Jovan (Iovan) și Gina (Ghina). Mai multe lucruri nu vă pot spune despre bunicul Sima, pentru că eram mică și nu mai rețin detalii din copilăria alături de el. Știu că a murit în anul 1969.

Tatăl meu Dobrivoje s-a născut pe data de 18.01.1926. A fost căsătorit timp de 13 ani cu Angelina (Anghelina) și l-au avut pe Ljubomir (Liubomir). Pe urmă a fost căsătorit cu Mitra, născută pe data de 01.09.1921 (în acte figurează data de 07.09.1921) și cu ea m-a avut pe mine. Eu m-am născut pe data de 21.05.1962 (în acte figurează data de 25.05.1962).

Ceilalți frați ai tatălui meu au fost și ei căsătoriți și au avut copii, verii mei, cu o parte dintre ei mai păstrez legătura, însă nu vorbim foarte des. Astfel unchiul Milan a avut o fată Konstanca (Constanta), Jovan a avut o fată Desanka (Desanca) care trăiește într-un sat lângă Negotin, Rogljevo (Rogleva), iar mătușa Gina are o fată și un băiat, Ilija (Ilia) și Bosilka (Bosilca).

Tatăl meu Dobrivoje a cumpărat casa unde a locuit cu mama și apoi l-a adus și pe bunicul Sima, care a stat în casa aceea veche până a murit. Tata a lucrat ca și paznic de cale ferată. A știu să scrie în sârbă, română și bulgară. Nu a avut talent de cântat și jucat. Îi plăcea foarte mult să facă notițe despre tot felul de lucruri, inclusiv culegeri de folclor. Îl vedeam cum notează în caiete, dar nu știam ce, pentru că le puneă întotdeauna departe de ochii noștri, ca să nu le stricăm. Mama nu a știut să scrie, însă îi plăcea cu ce se ocupă tata. Tata a murit în anul 1997, iar mama în 2007.

Pe Radomir Nikić din Zlocutea l-am cunoscut la doamna Nicolina, fiind o rudă mai îndepărtată a acesteia. Amintirile sale despre lăutarul Sima Prunarević sunt puține deoarece: Aveam zece ani când l-am cunoscut pe bătrânul Sima. Îmi amintesc că îl auzeam cântând și știu că a avut foarte mulți elevi pe care i-a învățat cântece bătrânești din gură și din lăută. Eu am învățat să cânt de la unchiul meu care a fost unul dintre elevii lui Sima. Îmi amintesc și acum versurile cântecelor bătrânești: „Sinca Domnului” („Sinca Doamnă Mare”), „Moșneag, moșneag bătrân”, „Colea-n vale-n aluniș” și „Veta” („Veta din Căpitană”).

Contribuția lăutarului Sima G. Prunarević la păstrarea folclorului românesc a fost una însemnată, deoarece acesta a colecționat de-a lungul timpului cântece bătrânești foarte valoroase, atât în conținut, cât și în linia melodică autentică, specifică strămoșilor săi. Sima Prunarević s-a născut în anul 1888, fiind unul dintre cei care au îndrăgit cântecul încă din copilărie. Acest lucru a fost demonstrat și de faptul că el a adunat în repertoriul său peste o sută de cântece autentice, pe care le-a cântat la diverse ocazii. Pasiunea lui s-a transformat, de fapt, într-o muncă de cercetare, el adunând cântece din zona de baștină, devenind un bun informator pentru specialiștii români și străini interesați de folclorul din Balcani.

Cântecele au fost notate între anii 1963-1966 de către fiul său Dobrivoje Prunarević, fiind scrise cu caractere chirilice. Fiecare din cele cinci caiete are pe copertă menționat anul în care s-a început transcrierea cântecelor, ziua în care acestea au fost auzite, succinte informații despre lăutar și colecționar: *Cântece bătrânești din vremea cu turcu când a fost turcu aici auzite de la Sima G. Prunarević, născut în anul 1888, da li-a prepisat copilu lui, Dobrivoje în anul 1963, născut în 18.I.1926 sau Sima G. Prunarević a fost lăutar din anu când avea 12 ani și șie din lăută. A fost pi la nunț și cântă cântece din vremea de când a fost turcu aici, iar, la începutul și la sfârșitul fiecărui cântec, date despre unele personaje, locul în care s-a petrecut acțiunea, precum și ziua și anul în care acestea au fost auzite: 1901, Lista celor care au fost la Iovan Bogatu. Acesta i-a adunat cu Florea lui Mimiș din Tiană, Bugăria; Stoian din Gânzova, a fost argat la Iovan Argatu; Niță, oțu din Geanova, Negotin; Pârvu lui Nițuică din Tabacovă, Zeiceri. Acesta l-a tăiat pe Iovan Bogatu de la Diancovița, el cu Stoian din Gânzova, dar Niță, oțu, cu Florea lui Mimiș, ăia a fost ca vodă (conducătorul) lor. La optzeci de inși, la toți nu li se știe numele din vremea aia; Badea lu Duică, Staicu lu Duică, Zlocutea (Aleksandrovic); Nicola lu Mutu din Țarnomasnița. În 80 de inși nu poate să se știe pe numele toți, că e demult și a murit ăia oameni care a fost acolo, decât lăutarul cântă cântecu pe cum omu uită gându, da dacă cineva v-a [sic!] trăi și v-a [sic!] ispiti, atunci v-a [sic!] nimări ce să cate și să întrebe de acesta cântec, nu e potreb¹⁹ să îl știm la toți numele că nu*

¹⁸ În prezent localitatea poartă denumirea de Aleksandrovac și face parte din plasa Negotin, județul Bor.

¹⁹ Necesar.

vredue²⁰ nimic”, dar și informații despre lăutar și colecționar: „Auzită de la Sima G. Prunarević, născut în anul 1888. A prescris-o copilui lui, Dobrivoje Prunarević, născut în anul 1926. 5 octombrie 1963.

Dintre balade amintim: *Iovan Bogatu de la Dincovița, Cea fată de piatră, Ion Sveti Ion, Măria din Chirinbec, Domnul Jivu crai, Sinca Doamnă Mare, Voina, Oț Stoian Stângă, Constantin Brâncoveanu, Pătruță frunte lată* etc.

Manuscrisele din acest volum au fost transliterate cu ajutorul lui Zvonko Trailović, tânăr român originar din localitatea *Osnicea*²¹, stabilit de 12 ani în România, în prezent medic în Sibiu, unde trăiește alături de familia sa.

Tematica cântecelor bătrânești este variată, iar eroii fac parte din categorii sociale diferite: crai, voievozi, haiduci, hoți etc. Similitudinile cu baladele românești sunt vizibile, unele personaje fiind luate din repertoriul românesc, iar locurile unde se desfășoară acțiunea altor balade sunt regiuni din nordul Dunării.

Importanța acestor cântece bătrânești constă în transliterarea lor și păstrarea formei cuvintelor așa cum se pronunța în zona în care s-a născut și a crescut lăutarul.

Recuperarea și perpetuarea elementelor identitare autentice din Valea Timocului este obligația fiecăruia dintre cei care intră în contact cu această zonă, documentele găsite, chiar dacă sunt păstrate cu caractere chirilice, ne obligă să le facem cunoscute în forma lor autentică, demonstrând că fenomenul românesc de la sud de Dunăre a fost și încă este viu, în ciuda tuturor factorilor care au încercat dispariția lui. Lipsa unor școli românești și a unei elite intelectuale nu i-a împiedicat pe românii timoceni să transmită, din generație în generație, moștenirea lor culturală, fie chiar și numai pe cale orală sau în scriere chirilică, în foarte puține cazuri.

În continuare vom prezenta interviul tânărului Zvonko Trailović prin care am dorit să completăm imaginea de ansamblu a folclorului românilor din Timoc, dar și alte aspecte importante ale acestora, toate acestea reflectate într-un dialog deschis cu cel care ne-a ajutat la transliterarea manuscriselor. Dorim ca aceste informații să fie un punct de reper pentru cercetătorii interesați de această comunitate din afara granițelor țării, un subiect care din păcate este din ce în ce mai ignorat de mediul științific românesc. Această lipsă de incursiuni și abordări științifice se datorează lipsei informatorilor din zonele respective care știu să explice complexitatea fenomenului românesc de la sud de Dunăre. Prin cele 25 de întrebări legate de: importanța folclorului astăzi, ultimii lăutari și imaginea lor în mentalul colectiv, temele și motivele frecvent întâlnite în cântecele bătrânești, atitudinile timocenilor în față credinței, strategii de salvare a folclorului etc., dorim să prezentăm celor interesați cum se văd aceste subiecte prin ochii unui tânăr din zona amintită, medic de profesie, dar iubitor de etnografie și folclor pentru care identitatea locului este o incursiune într-o lume arhaică, misterioasă, mereu vie prin și în oameni, lucruri, locuri, muzică.

➤ ***Pentru început vorbește-ne despre experiența ta în realizarea volumului „Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima G. Prunarević (1888-1969)”.***

Manuscrisele lui Dobrivoje Prunarević au o valoare inestimabilă din punct de vedere etno-folcloric, și merita orice efort ca această comoară să fie scoasă la lumina zilei. A fost necesară o muncă în echipă bine pusă la punct, multă răbdare, perseverență și profesionalism. Valoarea volumului este sporită și de cele două studii introductive, unul lingvistic, semnat de Vasile Frățilă, în care reputatul dialectolog face câteva observații pertinente asupra limbii din manuscrisele de la Zlocutea, insistând pe termenii învechiți, care aparțin stratului de origine latină și autohtonă, iar celălalt folcloristic, semnat de Mirela Ocinic, în care este prezentat profilul general al rapsodului, tiparul cântecelor bătrânești și locul celor din volumul de față în spațiul balcanic.

➤ ***Lăutarul Sima G. Prunarević era/este un lăutar cunoscut în zona din care provii?***

Eu am originile pe Valea Timocului Negru printre așa numiții români ungureni, iar lăutarul Sima Prunarević a trăit în satul Zlocutea care face parte din zona Timocului locuită de așa numiții

²⁰ Nu valorează.

²¹ Localitate situată pe Valea Timocului Negru, cu un număr de 1.800 de locuitori.

români țărani. Eu personal nu aveam cunoștințe despre lăutarii din acea parte a Timocului dar eram familiarizat cu baladele sau cântecele bătrânești românești care se cântau și la mine în regiune.

➤ ***Când ai intrat prima oară în contact cu repertoriul lăutarului?***

Părinții mei au fost dansatori, iar mama și interpretă vocală în grupul folcloric din localitatea mea natală Osnicea. De la vârsta de 6 ani am făcut și eu parte din acel grup folcloric, unde am și avut primul contact cu lăutarii satului. În acea vreme, adică prin anii 1980, cântecele bătrânești se mai auzeau din gurile lăutarului destul de rar, dar totuși existau momente când lăutarii mai cântau câte un fragment dintr-o baladă.

➤ ***Ce impresie ți-au lăsat cântecele bătrânești transcrise?***

Aceste cântece bătrânești confirmă faptul că românii, oriunde s-ar afla ei, au avut și au știut să-și păstreze cu sfințenie tezaurul folcloric moștenit de la străbuni. Valoarea acestor cântece mă face să mă simt mândru de originea mea și îmi dau o forță nesfârșită de a le scoate la lumina zilei pentru generațiile care vor urma.

➤ ***Întâmplările și personajele din cântecele transliterate îți erau familiare?***

Unele balade se cântau și în regiunea din care provin și eu dar cu o bună parte din ele m-am întâlnit prima oară în momentul transliterării textului.

➤ ***Ce ne poți spune despre folclorul de la tine din localitate? Cum a fost el în secolele trecute și cum a devenit astăzi, după atâtea transformări sociale și influențe sârbești?***

În momentul de față este destul de alterat, însă există și în prezent oameni de la care se poate culege folclor adevărat. Din fericire există multe înregistrări audio, fotografii, însemnări care pot fi utile pentru o reproducere a vremurilor care au trecut. Influența sârbească este minoră deoarece masa de români care populează Timocul este destul de compactă. Bineînțeles că există și interferențe, care sunt până la urmă firești, dar inclusiv ele reflectă o frumusețe aparte a folclorului românilor din Serbia de Răsărit.

➤ ***În localitatea Osnicea au existat lăutari? Dacă da, câți dintre ei sunt amintiți în lucrările cercetătorilor români sau străini care au fost interesați de folclorul românilor din Timoc?***

Nu pot să spun că am cunoștințe privind lucrările cercetătorilor români care au cutreierat Timocul. Localitatea mea fiind printre ultimele localități românești în sudul Timocului, cred că nu a fost atinsă de culegerile savanților români. Nu există sat care să nu aibă cel puțin câțiva lăutari.

➤ ***Astăzi putem vorbi de existența unor lăutari în localitate?***

Ultimul lăutar din Osnicea, Ghiță a lui Marcu (Djordje Mladenovic) a plecat dintre noi chiar la sfârșitul anului 2011.

➤ ***În general vorbind, în zona Timocului se mai cântă folclor autentic?***

Bineînțeles, mai există și în prezent lăutari care sunt destul de rar solicitați să-și mai etaleze repertoriul sacru de cântece bătrânești, dar cu siguranță suntem pe ultima sută de metri când se mai pot edita culegeri de cântece bătrânești.

➤ ***Cum ai descrie un lăutar român autentic din Valea Timocului? Ce îl definește?***

Marea majoritate din cei pe care i-am cunoscut sunt oameni simpli, deschiși, cu o fire veselă.

➤ ***Cred că ai observat că în ultimii ani există o oarecare tendință de "ignorare" a patrimoniului material și imaterial. Ce strategii consideri că ar trebui aplicate pentru conservarea patrimonial imaterial existent în zonă?***

Deoarece suntem în momentul în care printre românii din Serbia de Răsărit mai sunt orfeii ai Balcanilor, trebuie insistat pe deplasările de teren și culegerea cât mai detaliată a culturii imateriale. Studiile asupra culegerilor le putem lăsa urmașilor care la vremea lor nu o să mai aibă ce să culeagă, sau vor avea de cules materiale alterate și mai puțin valoroase.

➤ ***Fiind pasionat de folclor cred că ai citit multă literatură de specialitate chiar dacă domeniul tău de activitate este cu totul altul. Care crezi că a fost sursa de inspirație a cântecelor bătrânești?***

Aici nu știu ce să răspund. Cred că pur și simplu au fost moștenite de la o generație la alta și le-au dus mai departe puținii oameni care au avut o pasiune pentru aceste valori.

➤ ***Realitățile trăite de românii de aici a fost transpusă în aceste cântece?***

O parte din balade sunt istorice. Unele consemnează întâmplări locale nesemnificative din punct

de vedere istoric. Lăutarii erau plătiți sau uneori o făceau de bună credință, pentru a compune un cântec despre o întâmplare deseori fiind vorba despre o tragedie.

➤ ***De unde s-au inspirat creatorii populari când au compus acele cântece cu întâmplări și personaje fantastice?***

După cum am spus unele, și aici mă refer la cele fantastice, au fost pur și simplu moștenite. Unele dintre ele există și sub formă de povești, basme. Altele nu le mai știu lăutarii cânta dar le știu povestea.

➤ ***Cum se raportează românii timoceni la credință?***

Substratul precreștin este mult mai vizibil și nu trebuie prea mult răscolit ca să dai de el și să fii uimit de ce poți descoperi. Creștinismul deși a ajuns de mult pe aceste meleaguri oarecum nu a reușit să mascheze și în niciun caz să anihileze cultura religioasă precreștină. Deseori este vorba de întrepătrunderi ale religiei creștine cu riturile arhaice.

➤ ***Credințele și influențele păgâne le-au influențat viața și respectiv tradițiile și obiceiurile?***

Bineînțeles că da. Și în prezent viața este oarecum dirijată de astfel de credințe precreștine. Mare parte dintre ele se practică și în prezent în special cele legate de cultul morților.

➤ ***Care sunt cele mai utilizate teme și simboluri în cântecele bătrânești?***

Motive păstorale, haiducie, iubiri tragice, personaje mitologice, întâmplări familiale.

➤ ***Care erau instrumentele muzicale utilizate de către bătrânii lăutari?***

Dacă este să ne referim la interpretarea cântecelor bătrânești, lăutarii se acompaniau singuri la vioară (lăută local). Rareori se cânta în grup, dar erau frecvent întâlnite perechile de lăutari. La hore mai erau prezente și cimpoaie, fluiere, tobe, iar în perioada postbelică apar fanfarele.

➤ ***Se mai păstrează astăzi în repertoriul formațiilor folclorice teme arhaice și linii melodice autentice?***

Bineînțeles că da. Aproape fiecare localitate are câte un grup folcloric în care sunt solicitați lăutarii satului.

➤ ***Cum te raportezi tu ca tânăr la muzica veche, autentică a strămoșilor tăi?***

Pot să spun că în momentele în care ascult astfel de cântece simt că nu fac parte din prezent.

➤ ***Cum ai descrie muzică românilor timoceni?***

O comoară nestimată, insuficient cercetată și consemnată, o sursă inepuizabilă pentru cercetătorii din acest domeniu.

➤ ***Crezi că tinerii din Valea Timocului mai sunt atrași de elementele românești autentice?***

Pot să spun că sunt atrași de dansul autentic, mai puțin de cântecele vechi tradiționale.

➤ ***Când spui românilor din România că ești român din Valea Timocului cum ești privit? Care sunt întrebările frecvente care îți sunt adresate?***

Cei mai mulți nu au cunoștințe despre Timoc. Când întâlnesc o persoană care are ceva cunoștințe despre Timoc sau românii timoceni mă simt văzut ca un ultim mohican.

➤ ***Astăzi când se încearcă o mediatizare a comunităților românești din Serbia, consideri că românii sunt familiarizați cu istoria, obiceiurile, folclorul și problemele românilor timoceni?***

Cei mai mulți români nu cunosc chestiunea timoceană și asta datorită faptului că trăim într-o perioadă când oamenii sunt preocupați de probleme existențiale. Oarecum nici mass-media nu abordează destul de suficient această problemă.

➤ ***Dacă te-ar ruga cineva să descrii în câteva cuvinte caracteristicile fundamentale ale românilor din zona ta sau în general ale românilor din Timoc, care ar fi după părerea ta cele mai definitorii?***

Nu exista nicio diferență dintre țăranul român din dreapta sau stânga Dunării.

Notă: Menționăm că o parte din lucrare se regăsește în *Notă asupra ediției* a volumului ***Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima G. Prunarević (1888-1969)***, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2011, p. V-XII.

Sima G. Prunarević este un lăutar cunoscut pentru repertoriul de cântece bătrânești din Valea Timocului (peste o sută, conform afirmației lui Cristea Sandu Timoc, autorul unor antologii

de poezie populară din zona amintită, publicate în 1943 și 1967). Este evident că, printr-o asemenea zestre culturală, el poate fi așezat în rândul rapsozilor descoperiți de Alecsandri, Russo, G. Dem. Teodorescu sau Tudor Pamfile, începând cu secolul al XIX-lea, când, pe trunchiul arhaic al cântecului bătrânesc, creștea balada cultă, de sorginte romantică. Profesioniști (ca Petrea Crețul Șolcan, Todor Lăutașu, Constantin Stângă) sau amatori (ca Mihalache Mareș, Toader Mihai Buchilă), lăutarii aveau o memorie prodigioasă, o vie capacitate de a improviza și dexteritatea de a îmbina declamarea versurilor cu acompaniamentul muzical, la cobză sau vioară. Culegătorii de folclor îi apreciază în egală măsură pentru tehnica „zicerii”, pentru puterea de a atrage și impresiona publicul, calitățile interpretative individuale fiind la fel de importante ca transmiterea cu maximă fidelitate a unui conținut ideologic, legendar și narativ tradițional. În secolul al XIX-lea, prezența lăutarului se impune atât în circumstanțe festive (cântă la nunți, botezuri, de sărbători sau la petreceri), cât și în împrejurări dramatice sau triste (la înmormântări, de exemplu), unde este solicitată o anumită solemnitate a comunicării și a comportamentului. Această experiență, aparent umilă, îl transformă într-un factor ordonator al comunității, căci el este vocea simbolică a tradiției comprimate în cântec.

Rapsodul moștenește prestigiul aezilor antici, tot așa cum aceștia sunt beneficiarii tradiției orale din societățile primitive, în care sunetul (vorbirea, vorbirea ritmată, cântecul) este calea esențială de transmitere a valorilor, a cunoștințelor practice, a trăirilor afective. În vechime, cel care se adresa unui grup social dintr-o postură de autoritate folosea puterea cuvântului pentru a impune sistemul de reguli care încheagă comportamentul colectivității. De atunci, în orice societate, tradiția orală este funcțională în măsura în care se sprijină pe „un întreg aparat cultural care reglementează vorbirea, stabilind când anume și în ce forme conținutul este transmis, de către cine, în ce scop și cu ce restricții”.²² În această descendență, lăutarul este cunosătorul și executantul așa-numitelor „texte funcționale” legate de tradițiile istorice, de anumite ceremonii care teaurizează experiențe existențiale fundamentale, dar și al cântecelor despre personaje reale sau fictive, într-un cuvânt, este păstrător și interpret al culturii orale vii.

Spre deosebire de înaintașii săi, Prunarević a trăit în secolul al XX-lea, într-o lume dominată de cultura scrisă și într-un mediu lingvistic străin. În comunitatea minoritară căreia-i aparține, el deține încă o poziție puternică, este depozitarul și transmițătorul culturii orale, deci – cel mai important agent al tradiției, contribuind astfel la conservarea identității de grup. Totuși, în societatea modernă, profilul artistic al lăutarului și tehnicile sale interpretative se schimbă. O cercetare desfășurată de Milman Parry și Albert Lord chiar în spațiul fostei Iugoslavii demonstrează că există anumite structuri stabile ale eposului care se conservă în toate tipurile de text declamat sau cântat, iar tehnicile de memorare ale executanților sunt deja contaminate de improvizația modernă: „Acești «rapsozi de povești» nu posedă puterea fabuloasă de memorare atribuită câteodată populațiilor «primitive». Nici nu trebuie să memoreze nimic, pentru că, în schimb, ei îmbină expresii tipice, clișee și segmente narrative în structuri improvizate, în concordanță cu răspunsul auditoriului. Înregistrări ale aceleiași epopei cântate de același rapsod demonstrează că fiecare reprezentație este unică. [...] Textele nu sunt pentru el determinate rigid așa cum sunt pentru cititorii paginii tipărite. El își elaborează textul pe parcurs, străbătând teme vechi pe drumuri noi. Poate chiar lucra pe un material derivat din surse tipărite, pentru că epopeea ca întreg este atât de grandioasă prin suma părților sale, încât modificările de detaliu nu tulbură cu nimic configurația generală”.²³

Demonstrația, făcută pentru creații epice de amploarea epopeii, este cu atât mai adecvată cântecului bătrânesc. Totul pornește de la structura discursului. Astfel, arta combinatorie a lăutarului se exprimă în mai multe secvențe ale baladei. Cea mai stabilă este formula introductivă, pentru că susține crearea unei legături afective cu auditoriul, iar acesta este solicitat să recunoască termenii pactului cu interpretul și să accepte convenția ficțională care i se propune. Cu mici variațiuni, rapsodul enunță ideea că „povestea” pe care o spune e „veche”, deci conține un adevăr întrucâtva inefabil, transformat deja în artă („cântec”): „Când oi zice tri măslina / I-ascultaț, boieri, la mine, / Să vă spun o istorie / Dintr-a mea copilărie, / Să vă spun un cântecel / De când ieram mitutel.”

²² Ioan Pânzaru, *Cercetare de estetică a oralității*, București, Editura Univers, 1989, p. 179.

²³ Robert Darnton, *Marele masacru al pisicii*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 27.

(*Mărunțălu di pe țară*) sau: „Foaie verde, tri măslina / I-ascultaț boieri la mine, / Să vă spun o istorie / Dintr-a mia copilărie, / Să vă cânt un cântecel / De când ieriam mitiutel.” (*Busuioc*) Altfel, introducerea în baladă e concretă, cu o situație precisă în spațiu și prezentarea personajelor cu trăsăturile definitorii: „Când oi zice ca bujoru, / Să vi-l cânt pe Mărunțălu, / Mărunțălu cu Idrelia, / Dascălu și Cimpoyeriu” (*Mărunțălu di pe țară*) sau: „Foaie verde, foi de plop, / Să vi-l cânt pe Busuioc, / Busuioc mare aiduc / Te păzăște la colnic, / Fără bât, fără nimic; / La brâu cu patru pistoale / Și cu flinta la spinare / Grijă de Voivodă n-are.” (*Busuioc*)

Apoi, pe parcursul dezvoltării epice, repetarea anumitor fragmente substituie formulele mediane din povești și are un dublu rol: menține trează atenția ascultătorilor și subliniază dramatismul acțiunii. De pildă, balada *Mania-al câmpului, stăpănu pământului* este segmentată ritmic de repetarea scenei în care eroul rănit își strânge puterile și pornește în urmărirea adversarului: „Dară Mania ce-m făcia? / Mațili și le astrângia, / Cam cu paie cu gunoaie, / Bagă-n burtă să să moaie; / Cu un brâu mare să strângia / Șoimu și-l încăleca / Și după Toma alerga.” Pentru a întreține intensitatea emoției, cântărețul se poate folosi cu abilitate de cruzimea detaliilor; și o face în momentul înfruntării între cei doi dușmani și în momentul morții personajului central. Aceeași tehnică e folosită în *Colceac Pașa*. Forța naturii, crivățul care distruge tot în cale și stăvilește avântul otoman sunt descrise în tușe ferme: „Coșava când auza, / Când umfla nări / Și pornia vânturli / Și ajunsă ploili, / Moia iepangelili; / Da Vântu Crivetu / După munți ai mari să da / Și tabăra de sufla. / Turcii cu puștali pocnia / Soarili scăpăta, / Da și turci îngheța.” Fragmentele se repetă de două-trei ori, cu variațiuni foarte mici, imaginile esențiale rămânând neschimbate; efectul descrierii este întărit prin paralelisme: acțiunea gerului / spaima și neputința turcilor. Două exemple, o singură regulă: stabilitatea structurală și ingeniozitatea improvizației sunt polii între care se stabilește echilibrul compozițional al baladei.

*

Cântecele bătrânești din Timoc se nasc în spațiul multicultural balcanic, iar asta presupune o asumare a influențelor din mai multe zone folclorice și o diversificare a structurii motivice, a componentelor imaginarului epic, ba chiar a speciei înseși. Fără a-și înstrăina esența, balada se contaminează cu forme ale imaginarului fabulos, lăsând să se exprime astfel o dimensiune străveche a spiritului popular inventiv. Dacă în zona folclorului românesc este frecventă interferența baladei cu legenda, la sud de Dunăre basmul influențează desenarea lumii ficționale. Folcloriștii explică aceste contaminări prin faptul că lăutarul „zice” balada la nunți sau la petreceri, unde evadarea într-un tărâm cât mai îndepărtat de realitatea concretă este un ingredient prețios în rețeta succesului. Pe de altă parte, există similitudini de discurs (unele basme conțin pasaje întregi de proză ritmată, apropiată de retorica baladescă) sau de viziune (ambele specii se sprijină, în profunzime, pe un orizont mitic larg) care favorizează interferențele. Corpusul de texte din caiete cuprinde atât balade-basm (*Ceia fată de piatră, Tri surori la flori, Cea fată de frâncă, Vidros pește frumos*) cât și balade care iau din lumea imaginară a basmului doar câte un motiv central (șarpele uriaș - în *Voina* sau *Radoița*, eroul cu puteri supranaturale - în *Petcana* sau *Radoița*).

Forma unui astfel de cântec bătrânesc este mixtă: din basm este preluată structura narativă (se începe cu un prejudiciu, urmează încercările la care sunt supuși protagoniștii, trecerea probei/probelor de către un personaj cu puteri neobișnuite, lupta adevăratului erou cu creaturile supranaturale – zmei, șerpi sau balauri –, recuperarea bunurilor pierdute și anularea prejudiciului) iar baladei îi aparține concretețea discursului. În locul prezentării acțiunii în atemporalitate și într-un spațiu nedefinit, apare o circumstanțiere precisă : „Foaie verde, sălcioară, / Colia, în vad în Gârla Mare, / La cătunili lu Vioară, / Lu Vioară, vâtaș mare, / Vioară mi-a îmbătrânit; / De când pământ s-a urzit / Ficiorel de trup n-a avut; / La vreme de bătrâniată / I dă Dumnezeu fiu la braț” (*Vidros pește frumos*) sau „Verde, de-o cicoare, / La vale, la vale, / Într-al buaz de mare, / Tare mi să-n pare / Mândră casă mare, / Cu noaue uștoare, / Fereștili-n brumale, / Se-nvârtia dupe soare. / La ia cine șede? / Cistitu împăratu, / Mare luminatu.” (*Ceia fată de piatră*)

Interesantă este poziția centrală pe care o ocupă în acțiune personajele feminine. În mai

multe tipuri de balade întâlnim o feminitate energică, apropiată prin forță de personalitatea masculină: Măria din Chirinbec sau Ficna Dragna (*Dediu Visteriu*) nu fug din calea obstacolelor, au o putere de muncă excepțională și un suflet brav. În aceste figuri exemplare putem recunoaște sublimarea în ficțiune a mentalității unei comunități obișnuite cu o viață aspră, în care femeia nu este protejată sau izolată, ci este alături de bărbat în cele mai grele împrejurări. Feminitatea energică primește o dimensiune miraculoasă în puterile supranaturale ale Petcanei: ară, seceră, treieră, încarcă nouăzeci de care, pune grâul în hambar, are grijă de animale, spală, dărațește și toarce lână, toate cu ajutorul Sfintei Vineri și al Sfintei Luni. Zânele eterice din basmul tradițional sunt departe. În locul creaturilor feerice apar aceste femei robuste, ființe telurice și volitive, capabile să ia lumea în stăpânirea brațelor lor puternice. Mai mult, uneori sinceritatea crudă a povestitorului croiește portrete „pe dos” ale femeii urâte : „Și are-mpărat, are / O piatră de fată; / Stă nemăritată, / Vreamea i-a trecut, / Fata a-nbătrânit, / La față zbârcită / Și zo ie urâtă.” (*Ceia fată de piatră*) Toate aceste devieri de la imaginile convenționale din poveștile populare demonstrează că, în ciuda prezenței ocazionale a miraculosului, balada-basm rămâne esențial legată de realitatea concretă a lumii rurale.

*

Cântecele bătrânești cu subiect istoric demonstrează conștiința apartenenței la spațiul mai larg, balcanic, precum și la cel de origine, românesc. *Ștefan Vodă*, *Crali Milan Sârbesc* (1885), *Constandin Brâncovianu*, *Iancu Vodă*, dar și funestul Negru Vodă fac obiectul explorărilor în trecutul medieval, cu sacrificiile pentru păstrarea credinței creștine în lupta cu turcii, cu intrigile pentru păstrarea puterii în lupta cu adversarii mai viteji și mai îndrăgiți de supuși. Dezvoltarea unui epos cavaleresc, cu reprezentarea înțeleștării între armate puternice și proiectarea în legendă a unor eroi de anvergură, cu reconstituirea unor evenimente istorice consemnate și în cronici (deci în surse culte) nu este posibilă în orizontul gândirii populare. De altfel, baladele cu subiect istoric sunt citite și ca „jurnale de curte”, deoarece informațiile concrete referitoare la personalități sau bătălii provin din surse scrise și întăresc caracterul lor documentar. În cântecele bătrânești din caietele lui Prunarević nu abundă date cu caracter istoric, aspectul documentar se reduce la descrierea unor evenimente certe, ca sacrificarea lui Constantin Brâncoveanu și a fiilor săi sau luptele cu turcii ale lui Iancu Vodă, dar momentele evocate devin centrul textului epic și câștigă în dramatism. De pildă, Brâncoveanu asistă la executarea copiilor săi, este apoi înjunghiat și jupuit, iar pielea e umplută cu paie și tăvălită prin noroi: „Mâna pe iel că punia, / De genunchi mi-l îngenunchia / Și la gât mi-l înjunghia, / Cam de viu mi-l jupuia, / Ptelia foale o scotia / Și cu paie o umplia, / Pin năroi o tăvălia / Și turci mi-l băjucuria.” (*Constandin Brâncovianu*)

Puternice și stabile, convingerile religioase par apanajul unor individualități bine definite și nu elemente structurale ale unei mentalități colective. Și totuși, cântecul istoric este intim legat de proiecția identitară. Nucleul ei trebuie, însă, căutat în altă parte. Relația empatică a omului cu natura este cheia interpretării. În balada *Colceac Pașa*, „ghiaurul” Iovan este ajutat de crivăț să-i respingă pe turci, iar solidaritatea naturii este reprezentată ca expresia unei puteri dumnezeiești: „Când la Vântu să uita / Și pe Vântu mi-l vedea / Cu cârja de gheață-n mână / Cu mustașali de chidă / Guleru de brumă, / Să punia turci pe fugă.” Turcii sunt sfătuiți să-și pună nouă cămăși, nouă zăbunuri, nouă cojocel și nouă iepangele, ca să reziste la frig, dar ploaia și vântul îi pătrund până la os „Ia deschide nări / Și pornește vânturli / Și pornești ploili, / Să umfle cojoacili.” (*Colceac Pașa*) La fel se întâmplă cu focurile, purtate până în Dunăre de suflarea crivățului, astfel că turcilor li se sugerează să se ascundă în burțile cailor, ca să reziste peste noapte: „Turcilor agalilor / Toț cai să-i tăiaț / Și în coșurli la cai sa vă băgaț, / Până în zăua să scăpaț. / Turci cai și-i tăia, / Mașali le lăpăda, / În coșurli la cai să băga.” (*Colceac Pașa*)

Plasticitatea fragmentelor descriptive e o constantă a baladelor istorice. Virtuțile estetice sunt încă mai vizibile în creațiile care surprind înțeleștarea între competitori angajați în lupta pentru putere. De pildă, o ură viscerală îl împinge pe Negru Vodă să-l închidă pe adversarul său, Dediu Visteriu, pentru a stopa influența acestuia asupra boierilor. Temnița care îl înghite e doar o groapă cu broaște și șerpi, unde tânărul vorbăreț și plin de voie bună de odinioară se transformă într-un

uriaz inform năpădit de reptile dezgustătoare: „În vreme când m-aș băgat / Atunci șerpi că-m eria / Dară acum me-a crescut, / Bălauri, ca grinzăli, / Năpârcili, ca furcili, / Broștili cât ploștili; / Chica mare me-a crescut / Și mi-o pun și așternut, / Barba bate în genunchi, / Chica-m este așternut, / Cu barba m-am coperit, / Mustașili brațali, / Mustașali le îndoiesc, / Pi sub cap le grămădesc, / Pușinel de odinesc.” (*Dediu Visteriu*) Creatorul popular atinge aici un punct înalt al artei sale: sensibilitatea la grotesc e mare, simțul hiperbolicului – potențat. Tabloul pregnant al închisorii, similar construit și în balade de circulație universală, transcrie spaima ancestrală de reclusiune și atinge astfel orizontul unui imaginar terifiant, profund. Prin el, descrierea își depășește funcția exclusiv narativă și activează substanța afectivă a discursului, iar eposul istoric câștigă în strălucire.

*

Caietele conțin un număr mare de balade haiducești (*Alapin aiduc bătrân, Oș Stoian Stângă, Busuioc, Oș Stoican, Pătruță Frunte Lată, Iovan Bogatu di la Dincovița, Mărunțălu di pe țară* ș.a.) cu o structură motivică similară celor din alte zone românești. Ideea epică e simplă: haiducul și (uneori) ceata lui se află în conflict cu boierii lacomi, cu domnitorul viclean sau răzbnător, cu turcii nemiloși. Creatorul popular nu transformă înfruntarea între grupuri într-o luptă pentru dreptate sau libertate, căci perspectiva înaltă lipsește gândirii sale. Actul justițiar se înfăptuiește în orizontul concret al echilibrului între bine și rău: bogatul este jefuit pentru că banii lui pot să-i ajute pe plugari să supraviețuiască: „Ia, să dăm pi la boieri, / Să lom vro câțava gălbiori, / Să mai dăm și l-ai săraci / Să-ș cumpere boi și vaci.” (*Oș Stoian Stângă*) De fapt, textul este centrat pe figura haiducului (numit și *oș* sau *hoțoman*). El este proiectat în legendă, un *voinic* care supraviețuiește în împrejurări dramatice, rezistă în mod excepțional la suferința fizică, este capabil să profite de slăbiciunile adversarului, e aspru și viteaz în luptă, dar milos cu familiile cărora le plâng copiii de foame. Când este încolțit, se ascunde vremelnice în codru doar pentru a-și reface forțele și a pregăti lovitura fatală dată dușmanilor. Așa este Busuioc: „Din vârful copaciului / Iel o dată că-m răcnia, / O dată când ureza, / Mâna pe flintă punia / Și pin turci să tăbăra / Și nu-i bate cum să bate / Și mi-i bate la moarte” (*Busuioc*) și prin asta impune respect turcilor, care evită să-i calce teritoriul: „Da pașa când auza / Iel din gură așa zicia: / – Busuioc, Busuioc, / Aducește țara în pace / Că n-are nima ce-s face.” (*Busuioc*) Există însă și o față urâtă a acestei individualități puternice, ilustrată în balada *Oș Stoican*. Învățat cu luptele sângeroase, obișnuit să omoare când mânia crește în pieptul lui, după nouă ani de trai în codru, haiducul nu cruță nici copiii; mai mult, o cruzime maladivă îl împinge ca, după ce înjunghie un prunc în leagăn, să-i frigă carnea și să o dea fraților lui s-o mănânce. Chinuit de coșmarul păcatului său, blestemat de mama lui, Stoican moare, dar pământul și marea nu-i primesc cadavrul; acesta rămâne în bătaia vântului și a ploii, până i se șterge urma de pe fața pământului: „Vânt și soare mi-l bătea, / Toate ploii mi-l ploia, / Carnia di pe el cădea, / Uidiră oasăli înșirate / Că a făcut și el păcate; / Oasăli i le aduna, / Singure mi să topea, / Doamne, de să pomenia.” (*Oș Stoican*)

Finalul abrupt se repetă și în alte balade și e reprezentat de o propoziție scurtă prin care lăutarul exprimă caracterul neobișnuit al întâmplărilor în loc să formuleze o morală explicită. Grozăviile abundă și în baladele familiale, unde proba iubirii nu e trecută mai mereu nici de soți, nici de frați, nici de părinți și copii (*Chiril cu Veta din Capitanăț, Măria din Chirinbec, Sinca Doamnă Mare, Ienciu Boieru* ș.a.). Infidelitatea, gelozia, lăcomia sau ura îi împing pe protagoniști la violență, iar deznodământul este întotdeauna cumplit. Totuși, rapsodul nu insistă pe latura moralizatoare a întâmplărilor, limitându-se la aceeași concluzie scurtă: „Când la morminț o ducia / Lăutarii zo-m cânta: / Bucură-te mănăstire, / Că vine Veta la tine, / Nu vine să se cunune, / Vine să să spovediască / În pământ să putrezască. / Da pe Chiril mi-l loa / Miliția în turmă în Di, / Mi-l băga și mi-l judeca / Opt ani să șadă în apsană. / Veta moartă rămânia, / Sărmana, ca vai de ia, / Doamne, de să pomenia.” (*Chiril cu Veta din Capitanăț*)

Absența moralei în finalul cântecului e un semn de autenticitate. Baladele cu final simbolic, sapiențial sau abstract din perioada romantică sunt cu siguranță ajustate de culegătorii de folclor și aduse în orizontul estetic al culturii scrise (*Miorița* lui Alecsandri e un exemplu). Cele transmise pe

cale orală conțin sedimente culturale și imagini fragmentare de mentalități din cel puțin două secole; multe dintre sensurile inițiale au devenit, în timp, obscure și alte înțelesuri s-au adăugat în prelucrarea lăutarilor. Maniera în care aceștia au modificat un text preexistent e apropiată de forma concretă și dură a realității, de reprezentarea simplă a modului cum este construită lumea și de convingerea că omul are puterea de a se vindeca de tot răul ei, prin uitare. De pildă, în *Iovan Bogatu di la Dincovița*, banda de „oți” este lichidată de poteră, dar moartea lor nu trezește mila nimănui; trecătorii îi blestemă și zic: „Doi să fi tăiat, / Doi să fi lăsat / Iar n-ar fi păcat / Și-i băga-n pământ / Să uită ca un gând.” Multe cântece bătrânești se sfârșesc abrupt, dar există și texte în care creatorul popular exprimă explicit convingerea că principalul scop al oricărei istorisiri este să fie spusă mai departe, căci „pomenirea” prin cântec salvează de uitare perisabilele fapte omenești: „Golumb rămânia / Este ș-acuma / De să pomenia, / Soarli merge și apune, / Da cântecu tot rămâne.” (*Tri surori la flori*)

*

Cei care au transcris baladele „zise” de Sima Prunarević, îl descriu în cuvinte simple și calde: „Tata om la 76 de ani, 77 șede în pat și-n spune cântece cu drag.”[s.n.] E, adică, implicat afectiv în procesul redactării și face eforturi pentru a salva de la uitare o zestre culturală importantă. Apropiatăii lăutarului insistă în mod repetat asupra lucidității sale: „A prescris cântecili copilului Dobrivoje Sime Prunarević, născut în 18.01.1926 în Zlocutea. Din gura lui tata a ieșit pe astă cartie a căzut fiind tata a trăit, *mintia și-a ținut*.” [s.n.] E important să știm că memoria e bună și judecata nealterată, fiindcă de acestea depinde autenticitatea textului: iar textul trebuie să fie cât mai apropiat de forma arhaică, pentru că prin el se conservă tradiția.

Decizia de a tipări cântecele bătrânești, inclusiv sub forma unor facsimile ale caietelor, este justificată și oportună: spre deosebire de culegerile eterogene de poezie populară care scot în evidență perspectiva antologatorilor, „cântecele bătrânești auzite de la Sima G. Prunarević lăutari din Zlocutea născut în anul 1888” îl aduc în atenția cititorului, în primul rând, pe rapsod. Care ar fi avantajele acestei abordări? Autenticitate, corectitudine științifică, unitate de viziune, amprentă a unei individualități artistice. Nici nu e nevoie de mai mult.

Notă: Lucrarea apare integral în volumul *Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima G. Prunarević (1888-1969)*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2011, p. XIII-XX.

Bibliografie

*** *Convorbiri literare*, anul XXXIII, nr. 9.

*** Timoc. Studii și articole (coordonator Otilia Hedeșan), Editura Marineasa, Timișoara, 2008, vol. I și II.

Cristea Sandu Timoc, *Cîntece bătrânești și doine*, București, Editura pentru Literatură, 1967.

Gherman Ion, *Românii din jurul României*, Editura Vremea, București, 2003.

Petrovici Emil, *Note de folclor dela românii din Valea Mlavei*, 1942.

Zbucnea Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică în secolele VIII-XX*, Editura Biblioteca București, 1999.

Darnton Robert, *Marele masacru al pisicii*, Iași, Editura Polirom, 2000.

Pânzaru Ioan, *Cercetare de estetică a oralității*, București, Editura Univers, 1989.

**CHARACTERISTICS OF THE TRADITIONAL SONGS FROM TIMOC AREA.
CONSIDERATIONS ON THE COLLECTION OF SIMA G. PRUNAREVIĆ FIDDLER.
TRADITIONAL SONGS FROM TIMOC**

The volume entitled *Pages of Romanian folklore from Serbia. Texts from the collection of Sima G. Prunarevic fiddler (1888-1969)* pays homage to Sima G. Prunarević and his son, but also to all the Romanian fiddlers who were the pioneers of the conservation process of the Romanian spiritual heritage century after century.

Sima G. Prunarević's contribution to the Romanian folklore conservation was highly important because in time he gathered very valuable ballads both in content as well as in the authentic melodic line specific to his ancestors. Sima Prunarević was born in the year 1888 being a person who had loved songs since childhood. This was also proved by the fact that he gathered in his repertoire over a hundred authentic songs that he played with different occasions.

The ballads themes are various and the heroes belong to different social categories: kings, voivodes, outlaws, robbers etc. The resemblance with the Romanian ballads are visible some of the characters being taken from the Romanian repertoire and the places where the actions take place are regions from the North of the Danube river.

The importance of the ballads is given by their literary transcription and the conservation of the form of words so as they are pronounced in the region where the fiddler was born and raised.

The recovering and perpetuance of the authentic elements from the Timocului Valley is an obligation of each of those who come in contact with that region, and with the found documents. Even if they are kept in the Cyrillic alphabet they make us responsible for presenting them to the public in their authentic form proving that the Romanian phenomenon from the South of the Danube river has been and still is alive besides all the factors that placed them in jeopardy of becoming extinct.